

Wanneer voelen homoseksuele leerlingen en docenten zich veilig?

door P. Dankmeijer

Introductie

U zult wel gelezen hebben dat er in de afgelopen jaren het een en ander te doen is rond de toenemende intimidatie van homoseksuelen. Dit is helaas ook het geval in het onderwijs.

Het Ministerie van Onderwijs heeft daarom onlangs besloten dat het nodig is om meer aandacht besteden aan specifieke veiligheid rond homoseksualiteit op scholen. De Rijksinspectie van het Onderwijs zal in 2002 specifiek op dit toezicht gaan houden en de scholen aanspreken.

Het besef van de ernst rond homo-intimidatie blijkt op scholen meestal nog niet te spelen. Docenten en schoolleidingen reageren vaak verbaasd op de vraag of hun school wel veilig is voor homoseksuelen. Over het algemeen zien zij geen probleem. Er is dan vaak geen sprake van openlijk geweld. Schelden door scholieren is op zo'n school een "normaal" verschijnsel. Dat zij nauwelijks homoseksuele docenten of homoseksuele leerlingen kennen, brengen zij niet in verband met mogelijke onveiligheid.

In dit artikel gaan wij in op hoe onveiligheid rond homoseksualiteit op scholen speelt en wat scholen daaraan zouden kunnen doen. We gaan allereerst in op de vraag welke vormen van onveiligheid er in scholen zijn. Vervolgens gaan we in op de gevolgen van onveiligheid voor homoseksuele jongeren, docenten en voor de school als geheel. In de laatste jaren besteedt men gelukkig veel aandacht aan basisvaardigheden voor sociale competentie. Die zijn cruciaal voor een respectvol klimaat en een goede leeromgeving. Daarom gaan we nader in op de reikwijdte van het bevorderen van algemene sociale competentie en wanneer het nodig is meer specifieke aandacht aan homo- en lesbische discriminatie te besteden. In het laatste deel van het artikel noemen we enkele concrete actiepunten voor verbetering van de veiligheid rond homoseksualiteit op scholen.

Wat is onveiligheid rond homoseksualiteit?

Pratende over onveiligheid rond homoseksualiteit gaat de aandacht in eerste instantie vaak uit naar de meer zichtbare vormen van discriminatie. Jongeren schelden elkaar uit voor homo, miet of vieze pot, ze pesten elkaar op andere manieren, isoleren homoseksuele leeftijdsgenoten of slaan ze in elkaar. In Nederland komt echter ook veel zogenaamde alledaagse discriminatie voor, die bestaat uit stereotypering, misplaatste grapjes, vormen van minachting of sociale isolatie. Op scholen proberen scholieren homoseksuele docenten uit om te zien of zij kwetsbaar zijn en in hoeverre de schoolleiding de docent dekt. Zij roddelen over lesbische of homodocenten en leerlingen en maken soms semi-intimiderende opmerkingen. Docenten en schoolleidingen vermijden het onderwerp homoseksualiteit, zelfs als het relevant is. Men vraagt homoseksuele en lesbische docenten "voor hun eigen bestwil" hun seksuele voorkeur te verbergen of in ieder geval niet aan de orde te stellen.

Anti-homoseksueel gedrag onder jongeren

Hoewel men in buitenlands onderzoek signaleert dat ook docenten onderling discrimineren, zien we in de Nederlandse praktijk tot nu toe vooral homovijandig gedrag door leerlingen naar homoseksuele docenten. Er zijn uiteenlopende opvattingen over welke mate van verantwoordelijkheid men bij leerlingen mag leggen in deze kwestie. Sommigen stellen dat jongeren in de puberteit onzeker zijn en dat intolerant gedrag bij hun ontwikkeling hoort. Anderen stellen dat een negatieve houding ten opzichte van homoseksualiteit altijd verwerpelijk is, zich niet beperkt tot jongeren en dat de puberteit geen vrijbrief voor discriminatie mag zijn.

In de puberteit leren jongeren hun eerste seksuele gevoelens kennen en doen hun eerste pogingen om vorm te geven aan een seksuele identiteit. In deze periode kijken jongeren de kunst af van anderen. Zij identificeren zich met rolmodellen, zoals populaire leeftijdsgenoten, popsterren, sporthelden en docenten. Deze identificatie kan zo sterk zijn, dat ze doorslaat in conformisme en in het veroordelen van elk afwijkend gedrag. Als de grote onzekerheden voorbij zijn en jongeren meer zelfstandigheid verwerven, ontstaat vaak meer ruimte voor tolerantie ten opzichte van andere identiteiten en leefstijlen.

Vooraf in lager opgeleide groepen vinden we meer negatief gedrag ten opzichte van mensen die afwijken in het algemeen en van homoseksualiteit in het bijzonder. Dit afwerende gedrag hangt

samen met de moeite die deze jongeren hebben met nuanceren. Zij interpreteren de wereld bij voorkeur met behulp van rigide zwart/wit en goed/slecht tegenstellingen. Homovijandigheid is dan ook vaak niet een specifiek verschijnsel in deze groepen. Homovijandigheid hangt vrijwel altijd samen met conservatieve opvattingen over vrouwen, met racistische ideeën en met minder permissieve attitudes over seksualiteit in het algemeen.

Homovijandigheid speelt op bijna alle scholen. De ernstige problemen doen zich echter met name voor in het VMBO en onder scholieren uit fundamentalistisch georiënteerde gelovige (gereformeerde en islamitische) kringen. Islamitische leerlingen hebben soms grote moeite met homoseksualiteit. Openlijk een homoseksuele voorkeur benoemen roept bij hen schaamte en minachting op. Dit uitend leerlingen door te roddelen, te schelden of door voor een homoseksuele docent op de grond te spugen. Dit alles wekt de indruk dat allochtonen zich als enigen vijandig opstellen ten opzichte van homoseksualiteit. Dit klopt niet. Uit een peiling onder vertrouwenspersonen door de Inspectie¹ (1998) bleek dat er in een kwart van de gevallen sprake was van discriminatie door allochtonen. Uit een recent onderzoek door Forum² blijkt dat veel allochtone leerlingen *wel tolerant maar niet acceptierend* staan ten opzichte van homoseksuele docenten. Echter, een kleine groep van met name Turkse en Marokkaanse leerlingen in het IVBO heeft een discriminerende houding naar docenten. Een docent kan op het IVBO moeilijk uitkomen door de intolerantie van deze scholieren en door Nederlandse leerlingen met dezelfde mentaliteit. Het lijkt er op dat leerlingen die langer in Nederland verblijven een tolerantere houding hebben. Volgens het genoemde onderzoek leven er veel misvattingen over homoseksualiteit die via voorlichting kunnen worden aangepakt. De meeste scholieren, ook allochtone, zijn hierop wel aanspreekbaar.

Veiligheidsbeleving van homoseksuele jongeren

In het secundair onderwijs beginnen scholieren hun seksuele identiteit te ontwikkelen. In de eerste jaren van het voortgezet onderwijs geeft bijna 30% van de scholieren aan wel eens gevoelens of fantasieën over homoseksualiteit te hebben. Naarmate zij ouder worden, neemt dit percentage af. Rond de 18 jaar is tussen de 3 en 5% van de jongeren tot de conclusie gekomen homo of lesbisch te zijn; de meeste anderen noemen zich dan heteroseksueel. Onderzoekers concluderen dat homoseksuele en lesbische gevoelens een normaal aspect zijn van de seksuele identiteitsontwikkeling, ook bij jongeren die later een heteroseksuele voorkeur ontwikkelen³. Jongeren ontdekken hun homoseksuele, biseksuele of lesbische gevoelens op steeds jongere leeftijd, tegenwoordig vaak al als ze een jaar of 14, 15 zijn. Toch vinden de meeste scholieren de risico's op school nog te groot om er voor uit te komen⁴.

Homo- en lesbische scholieren zijn soms onzeker over hun gevoelens en zijn vaak bevreesd voor bevooroordeelde reacties van medescholieren en docenten. Zulke gevoelens ervaren zij als onveiligheid. Dat blijkt uit een onderzoek dat het homojongerenblad *Expreszo* begin 2001 deed via haar website⁵. Daarin zei 35% van de homojongeren dat zij zich zelden of nooit veilig voelden op school. In een grootschalig en representatief onderzoek van het ITS⁶ naar veiligheid op scholen werd dezelfde vraag gesteld aan scholieren in het algemeen. Van hen zei slechts 6% zich zelden of nooit veilig te voelen op school. Van de *Expreszo*lezers zei 50% dat de schoolleiding zelden of nooit helpt als je om hulp vraagt rond homoseksualiteit. In het ITS onderzoek was dat 29%. Verder denkt 60% van de *Expreszo*lezers dat de schoolleiding zelden of nooit tegen homovijandig geweld optreedt. Uit het ITS onderzoek blijkt dat 'slechts' 33% van de leerlingen denkt dat de schoolleiding zelden of nooit optreedt tegen geweld in het algemeen.

De cijfers uit het *Expreszo* onderzoek zijn niet representatief, we weten dus niet exact hoe onveilig homoseksuele jongeren zich voelen. Maar ook zonder exacte aantallen is het zorgelijk dat zoveel homoscholieren de indruk hebben dat schoolleidingen hen niet serieus nemen.

Hoewel de cijfers wijzen op een gemiddeld genomen tweemaal zo hoog gevoel van onveiligheid, moeten we ons ook realiseren dat bijna de helft van de homojongeren die de *Expreszo*site

¹ Rijksinspectie van het Onderwijs (1999) "Onderwijsverslag over het jaar 1998", Den Haag, SDU

² De Vries, Jacomijn (1998) "Verschillen Verkend", Utrecht, Forum

³ Vogels, Ton; Vliet, Ron van der (1990) "Jeugd en seks", Den Haag, SDU

⁴ Kersten, Anne; Sandfort, Theo (1994) "Lesbische en homoseksuele adolescenten in de schoolsituatie", Utrecht, Interfacultaire Werkgroep Homostudies

⁵ Dankmeijer, Peter (2001) Feit & Vooroordeel 10, 20 juni 2001 (www.tolerantescholen.net/feit-10.htm)

⁶ Mooij, Ton (2001), "Veilige scholen en (pro)sociaal gedrag in het voortgezet onderwijs. Evaluatie van de campagne 'de veilige school'", Nijmegen, ITS

bezochten, zich *meestal niet* onveilig voelde. De veiligheidsbeleving van homoseksuele jongeren kan dus sterk uiteenlopen.

Veiligheidsbeleving van homoseksuele docenten

Uit een onderzoek van Anne Kersten⁷ bleek dat 20% van de lesbische en homodocenten er niet voor uit durfde te komen op school. Zij denkt dat dit een flinke onderschatting is. Veel docenten in dit onderzoek zeiden dat hun openlijkheid van recente datum was. Dit onderzoek dateert uit het begin van de jaren negentig. Volgens de homogroepen van de vakbonden is de openlijkheid in de afgelopen vijf jaar alweer sterk teruggelopen.

Uit hetzelfde onderzoek bleek overigens dat veel homo- en lesbische docenten denken openlijk te zijn op school, maar dat dit vaak niet overkomt bij collega's. Liefst 91% van de schoolleiders zei *geen enkele* lesbische of homodocent op school te kennen. Daarentegen dacht 75% van de lesbische en homodocenten dat *iedereen* op school op de hoogte is van hun homoseksualiteit.

Misschien herkennen schoolleiders niet hoe hun lesbische en homodocenten op subtiele wijze toch openlijk proberen te zijn. Deze niet-herkenning kan ertoe leiden dat eventuele problemen te laat worden aangepakt.

Geen slachtoffer willen zijn

Noch homoseksuele leerlingen, noch homoseksuele docenten willen zichzelf als slachtoffer zien. Zolang zij zich, al dan niet openlijk, kunnen handhaven in de school of in de klas, zullen zij vaak ontkennen dat er problemen zijn. Met name lesbische scholieren hebben geregeld het gevoel dat zij zich "sterk" moeten voordoen. Zelfs extreme vormen van discriminatie kunnen door hen ontkend worden. Het is meer algemeen gebruikelijk onder homoseksuelen om alledaagse discriminatie te bagatelliseren. Toch hebben veel homoseksuelen last van vormen van alledaagse discriminatie die elk op zich niet zo ernstig zijn, maar cumulatief wel negatieve consequenties hebben.

Tegelijkertijd zien we bij scholieren en docenten die *niet* openlijk zijn over homoseksualiteit vaak een onredelijk grote angst voor negatieve reacties. Negatieve uitspraken over homoseksualiteit wekken bij hen de indruk dat leeftijdsgenoten, familie of collega's ook in de praktijk zeer negatief gedrag naar homo's zullen hebben. In de praktijk blijkt echter dat dit kan meevallen. Toch moet men met deze angst rekening houden.

Gevolgen van onveiligheid

Voor scholen kunnen de gevolgen van deze onveiligheid zichtbaar worden op het niveau van scholieren, van homoseksuele lesbische docenten en op schoolniveau.

Gevolgen voor homo- en lesbische scholieren

In Nederland zijn diverse onderzoeken⁸ gedaan naar de gevolgen van onveiligheid voor homoseksuele scholieren. Daaruit blijkt dat homoseksuele scholieren ten opzichte van heteroseksuele scholieren gemiddeld een psychosociale achterstand oplopen tijdens hun adolescentie. Deze achterstand wordt geweten aan een verstoorde sociale omgang met leeftijdsgenoten. Waar heteroseksuele jongeren tijdens de adolescentie experimenteren met sociale ontwikkeling en onderlinge relaties, daar hebben homoseksuele en lesbische scholieren minder mogelijkheden voor identificatie. Er is geen oefenterrein waarop zij veilig kunnen leren omgaan met hun homoseksuele gevoelens. De meeste homoscholieren kiezen ervoor om het tonen van deze gevoelens uit te stellen tot zij niet meer op de middelbare school zitten. Daarmee missen zij een aantal jaren in hun ontwikkeling.

Naast deze vertraging in hun ontwikkeling hebben zij ook tijdens hun schoolcarrière al last van het onderdrukken en uitstellen van gevoelens. Zo blijkt dat homoseksuele scholieren geregeld kampen

⁷ Kersten, Anne, (1991) "Openheid op school. Enkele resultaten van een onderzoek", in: Keilson-Lauritz, Van Kerkhof, Romeny, "Homoseksualiteit voor beginners", Amsterdam, Schorer Imprint

⁸ Dankmeijer, Peter (1997) "Ongezonde Twijfels. Werkdocument voor de expert meeting over psychosociale gezondheid en welzijn van homo- en lesbische scholieren door de Schorerstichting en het NIGZ", Amsterdam, Empowerment Lifestyle Services

met gevoelens van stress en depressie en soms zelfs overgaan tot suïcide. In de schoolpraktijk vertonen leerlingen soms extreem aangepast gedrag of juist extreem onaangepast gedrag. Deze extremen kunnen gepaard gaan met concentratiestoornissen, leerachterstanden en schooluitval. Door gebrek aan grootschalig onderzoek onder homo- en lesbische scholieren kunnen we helaas niets zeggen over hoe vaak deze problemen voorkomen.

Uit meer kwalitatief onderzoek blijkt echter dat een groot aantal van de volwassen homoseksuelen, terugblikkend op hun schoolperiode, aangeeft dat dit geen prettige tijd voor hen was.

Gevolgen voor homo- en lesbische docenten

Ook wat betreft docenten zijn er nog geen harde statistische gegevens. Naar verwachting zullen deze in 2003 wel beschikbaar komen. Uit signalen van de homogroepen van de vakbonden blijkt dat veel homoseksuele docenten last hebben van bedreigingen van intimiderende leerlingen. Anderen voelen zich wel relatief veilig, maar niet gedekt door het schoolmanagement als er een conflict zou ontstaan. De indruk bestaat dat homoseksuele docenten meer dan gemiddeld last hebben van stress en dat het ziekteverzuim hoger is. Met name op multiculturele scholen zouden homoseksuele docenten sneller ontslag nemen of in de WAO terechtkomen. Soortgelijke effecten zijn overigens ook reeds aangetoond bij homoseksuele en lesbische werknemers in andere sectoren.

Wel is kwalitatief onderzoek gedaan naar het verloop van conflicten rond homoseksuele docenten. Problemen ontstaan vaak nadat lastige leerlingen docenten intimideren en wanneer de schoolleiding daarop niet adequaat inspeelt. Preventie is mogelijk door in een rustige periode afspraken te maken over de aanpak van dit soort voorvallen. Problemen kunnen escaleren als de schoolleiding de docent verbiedt om verder uiting te geven aan zijn of haar homoseksualiteit. Dan wordt de docent aangeschoten wild en zeer kwetsbaar voor verdere intimidatie. Op deze manier kan een conflict in de klas uiteindelijk tot een arbeidsconflict leiden. De vakbonden en de Commissie Gelijke Behandeling raden homo- en lesbische docenten in zulke gevallen aan om alle stappen in het proces uitgebreid te documenteren. De vakbond kan docenten bijstaan in dit soort conflicten.

Gevolgen voor de school

Ook voor de school als geheel heeft onveiligheid rond homoseksualiteit consequenties. Het meest hard speelt dat bij de werkomstandigheden. Scholen zijn zelf verantwoordelijk voor goede werkomstandigheden. Zij moeten voldoen aan de ARBO-wetgeving en draaien zelf op voor de gevolgen en kosten van ziekteverzuim. Gezien de signalen over vermijdbare stress en ziekteverzuim, ligt hier een zorg voor de schoolleiding.

Daarnaast heeft een moeilijke werkomgeving voor homo- en lesbische docenten ook consequenties voor het onderwijsleerproces. De ideale docent is immers geen lesboer, maar een authentieke coach die door zijn of haar persoonlijkheid in te zetten jongeren motiveert en identificatie biedt. Een docent die een deel van zichzelf moet verbergen, zal moeite hebben om dit deel van de onderwijstaak volledig te ontplooiën.

Naarmate scholieren en ouders steeds mondiger worden en meer gaan participeren, zullen zij scholen in de toekomst steeds confronteren met onveiligheid rond homoseksuele leerlingen. Zo zijn er inmiddels diverse incidenten bekend waarbij lesbische ouders in conflict raakten met de basisschool van hun kinderen. Zij vonden dat de school onvoldoende aandacht besteedde aan de diversiteit in leefwijzen, waardoor de ontwikkeling en veiligheid van hun kind in de knel kwam. Daarnaast zien we in de laatste tien jaren dat homoseksuele tieners zich sneller homoseksueel noemen en er langzamerhand reeds tijdens de middelbare schoolperiode voor uit durven komen. Zulke tieners zijn soms zeer activistisch en hebben vaak hun ouders en soms ook de lokale homobeweging achter zich.

Homoseksualiteit binnen allochtone groepen is steeds meer actueel. Als allochtone jongeren hun homoseksuele gevoelens erkennen, levert dat vaak een ernstig conflict op met hun sociale omgeving. Dit speelt met name als de ouders en vrienden een conservatieve of fundamentalistische houding hebben. Onzorgvuldige omgang met de relatieve openheid van zulke jongeren kan tot zeer explosieve conflicten en soms zelfs tot levensbedreigende situaties leiden.

Sociale competentie en de aanpak van homodiscriminatie

Docenten die iets willen doen tegen homodiscriminatie grijpen in eerste instantie vaak naar het middel van een lessenserie of voorlichting door ervaringsdeskundigen. Het uitgangspunt bij specifieke voorlichting is doorgaans dat onbekend onbemind maakt en dat meer kennis leidt tot meer acceptatie. In principe klopt dit uitgangspunt. Uit onderzoek blijkt dat als leerlingen geconfronteerd worden met homoseksuele personen die zij kunnen herkennen en respecteren, zij hun stereotype oordelen vaak bijstellen⁹. Zulke voorlichting werkt het beste als de voorlichters dichtbij de leerlingen staan en op authentieke wijze vertellen over hun ervaringen en gevoelens. Lessenseries werken goed als leerlingen met elkaar in gesprek worden gebracht en leren dat er verschillende meningen bestaan over homoseksualiteit. Via een discussie over diversiteit kunnen leerlingen leren hoe ze beter kunnen omgaan met verschillen. Jongeren zijn het best aanspreekbaar als men dit bespreekt binnen een breder kader en het ook heeft over zaken die zij zelf beleven. Zo zullen allochtone leerlingen de problematiek beter herkennen als het niet alleen maar over homodiscriminatie gaat, maar ook over racisme. Meisjes begrijpen marginalisering beter als verschillen tussen jongens en meisjes aan de orde komen.

Sociale competentie en specifieke voorlichting

In de praktijk blijkt wel dat leerlingen vooral geïnteresseerd zijn in vormen van achterstelling die direct op hen zelf betrekking hebben. Bijvoorbeeld meisjes in genderaspecten en allochtonen over ras. Het risico bij educatie over diversiteit *in het algemeen* is daarom dat homovijandigheid onvoldoende aandacht krijgt. Zo bleek bij het testen van een lespakket over omgaan met verschillen, dat algemene vaardigheden rond respect niet automatisch leiden tot acceptatie van homoseksualiteit. De basisschoolleerlingen generaliseerden hun leerervaringen niet naar omgang met homoseksuelen.

Veel jongeren vinden dat homoseksualiteit abnormaal is. Daarom verklaren zij algemene omgangsvormen vaak ongeldig wat betreft hun relatie tot homoseksuelen. Het ontkennen dat homoseksualiteit abnormaal is, werkt niet. De opvatting dat homoseksualiteit abnormaal is, heeft daarvoor een lange en ook diepgewortelde culturele voorgeschiedenis. Niet alleen heteroseksuele scholieren, maar ook volwassenen en zelfs homoseksuelen zelf hebben hier last van.

De wortels van homovijandigheid

Wij hebben een poging gedaan om te komen tot een verklaringsmodel voor homovijandigheid, dat ook bruikbaar is voor educatieve programma's. Dit model kan de docent ook in het achterhoofd houden bij de meer spontane leermomenten over homoseksualiteit. Ons model is gebaseerd op vragen die scholieren stellen aan voorlichters over homoseksualiteit. Het bleek dat men de vragen en opmerkingen grofweg kan samenvatten in vier thema's. Deze thema's waren:

- afwijken van normen in de eigen "peer group" ("Waarom willen jullie altijd anders zijn?");
- sekserollen ("Wie is het mannetje en wie is het vrouwtje in jullie relatie?");
- leefstijlen, relaties en seksualiteit ("Waarom willen homo's altijd seks?");
- seksuele voorkeur ("Kan je homo worden door verleiding?").

Als voorlichters deze vragen beantwoorden, merken zij dat leerlingen meestal niet echt belangstelling hebben voor een informatief antwoord, maar dat zij op verkapte wijze homoseksualiteit beoordelen en veroordelen. We gaan hier kort in op de gedachten van jongeren over deze thema's.

Centraal bij de vragen van jongeren staat steeds *waarom homoseksuelen afwijken* van de verwachtingen en normen van de jongeren. Veel jongeren menen dat gedrag dat afwijkt van de waarden in de eigen gemeenschap zoveel mogelijk onzichtbaar moet blijven. Hoe meer men openlijk afwijkt van de in eigen groep gangbare normen, hoe sterker zij dit afwijzen. Hoewel dit een algemeen menselijk mechanisme lijkt te zijn, speelt het bij jongeren en bij lager opgeleiden sterker dan gemiddeld.

Jongeren hebben ook veel vragen rond het thema *sekserollen*, hoewel dit op zich niets met homoseksualiteit te maken heeft. Jongeren verwachten over het algemeen dat iedereen een man óf

---

⁹ Green, Shelley; Dixon, Paul; Gold-Neil, Valerie, "The Effects of a Gay/Lesbian Panel Discussion on College Student Attitudes Toward Gay men, Lesbians, and Persons with AIDS" (PWAs), in: Journal of Sex Education and Therapy, Vol. 19, No. 1, 1993, pp. 47-63

een vrouw is en zich relatief strikt volgens de sekserol gedraagt. Daarnaast vinden jongeren over het algemeen dat mannelijke eigenschappen te prefereren zijn boven vrouwelijke.

Ook stellen jongeren (als zij het durven) veel vragen over *seks, relaties en leefstijlen*. Hierbij gaat het over de vele manieren waarop men een relatie of seksualiteit kan hebben. Over het algemeen vinden jongeren dat ieder mens idealiter een romantische, eeuwigdurende, monogame relatie zou moeten hebben. Afwijkingen van dit ideaal vinden ze spannend, maar ook curieus of eng.

Slechts een deel van de vragen van jongeren heeft betrekking op de *seksuele voorkeur* zelf: heteroseksualiteit, homoseksualiteit, biseksualiteit of anderszins. Jongeren gaan er vanuit dat iedereen een heteroseksuele voorkeur heeft. Naast verbazing en afweer blijken veel jongeren hier twijfels over te hebben, vooral als zij nog niet veel seksuele ervaring hebben.

Samenvattend, en enigszins gechargeerd, zouden we kunnen zeggen dat jongeren (nog steeds) verwachten dat:

- iedereen heteroseksueel is;
- iedereen een romantische, eeuwigdurende, monogame relatie nastreeft;
- een relatie leidt tot een gezin waarin een min of meer duidelijke sekserolverdeling bestaat;
- niemand wil afwijken van de eigen omgeving en dat men afwijkende gevoelens of gedrag verbergt.

Dit beeld is natuurlijk niet nieuw. Alice Schwartz heeft dit complex van waarden reeds in 1977 "de norm van heteroseksualiteit" genoemd.

Het proces van discriminatie

Voorlichtingskundig zou men kunnen stellen dat het proces van afwijzing als volgt werkt. Als men afwijkt van wat mensen denken dat "normaal" is, zullen velen daar doorgaans een zekere emotionele afkeer voor hebben. Dit is een psychologische *fight or flight* reactie: de neiging om te gaan vechten of vluchten als men zich bedreigd voelt. Deze reactie is natuurlijk en voor de mens van groot belang om te overleven. Immers, als men werkelijk bedreigd wordt, kan men zich alleen handhaven door te vechten, of als men niet sterk genoeg is, door te vluchten. Als onze waarden en normen aangeven dat *fight or flight* een terechte reactie is, volgt meestal angstig, afwijzend of agressief gedrag. De *fight or flight* reactie is echter een primitieve emotie, een eerste ongedifferentieerde respons op een "vreemde" stimulus. In de moderne wereld komen we voortdurend nieuwe impulsen tegen. Het is niet meer behulpzaam bij het overleven om alleen maar te reageren op basis van de primaire *fight or flight* reactie. We zullen moeten nadenken om vreemde signalen een plaats te geven in ons gevoelssysteem en in ons waarden- en normenpatroon. Als een negatieve emotie vaak optreedt, kan daarin een patroon ontstaan. Zo'n patroon noemen we een houding of attitude. Mensen kunnen hun positieve of negatieve reacties na enige tijd gaan onderbouwen en verdedigen met cognitieve en rationele argumenten. Als een negatieve houding langere tijd bestaat, gaat deze een eigen leven leiden. Afwijkingen van het eigen waarden en normenpatroon kunnen dan standaard tot een negatieve reactie leiden.

Een dergelijke negatieve reactie ziet men vaker bij lager opgeleiden dan bij hoger opgeleiden. Wellicht komt dit omdat meer opleiding bijdraagt tot het meer flexibel omgaan met eigen waarden en normen. De meeste Westerse definities van intelligentie zijn gebaseerd op het geestelijk wendbaar zijn en het kunnen oplossen van problemen in nieuwe situaties. Lager opgeleiden baseren hun acceptatie van "vreemde" impulsen op wat hun bekend voorkomt. Hoger opgeleiden schorten hun primaire emotionele weerzin meestal op. Dit gebeurt echter in veel gevallen zonder werkelijke acceptatie; homoseksuele voorlichters noemen dit effect "schijntolerantie". Onderzoekers hebben het verschijnsel meer neutraal "tolerantie op afstand" genoemd.

Hoger opgeleiden kunnen na verloop van tijd merken dat hun emoties niet in overeenstemming zijn met hun tolerante houding. Op dat moment kan de (schijn)tolerantie ook bij hen omslaan in meer agressieve afwijzing. Een dergelijke omslag kan bijvoorbeeld voorkomen als een goede vriend of het eigen kind komt met de mededeling dat hij of zij homoseksueel is.

Consequenties voor educatie

Reeds in het primair onderwijs legt men een basis voor waardepatronen die we zouden kunnen benoemen als "de norm van heteroseksualiteit". Door zulke normen te relativeren kunnen scholen voorkomen dat kinderen "afwijkingen" al te sterk gaan veroordelen. We gaan hier kort in op hoe

men dit kan doen in de onderbouw, middenbouw en bovenbouw van het basisonderwijs en in het voortgezet onderwijs.

In de onderbouw zijn de kinderen bezig basisonderscheid te leren tussen seksen en rolgedrag. Er zijn natuurlijke verschillen tussen de seksen, maar de meeste van zulke genderaspecten zijn feitelijk aangeleerd. Docenten zouden kritisch moeten kijken naar welke genderverschillen tegenwoordig nog zinvol zijn. Kinderen en volwassenen zouden daar ook eigen keuzen in moeten leren maken. Echte keuzes maken kan men echter alleen als men niet is "voorgeprogrammeerd" voor een bepaalde keuze. In de onderbouw helpt het om een open houding te hebben voor experimenten van kinderen met rolgedrag en erotiek. Ook duidelijke grenzen en richtlijnen voor het omgaan met angst, teleurstelling en agressie zullen kinderen helpen zich meer tolerant te ontwikkelen. Concrete voorbeelden van diverse leefwijzen zijn belangrijk. Anderzijds geven docenten door het niet noemen van diverse leefwijzen (waaronder homoseksuele), impliciet het signaal dat zulke leefwijzen taboe zijn of niet van belang.

In de middenbouw komt het "afwijken van de groep" voorop in de belangstelling. Dit sociale thema is zo breed dat het gemakkelijk is om het op allerlei creatieve manieren uit te werken. Er is ook veel materiaal voor beschikbaar, zoals tegen pesten. Wel is het belangrijk te realiseren dat pestprogramma's zich meestal beperken tot algemene uitsluitingsmechanismen. Deze programma's maken vaak geen onderscheid tussen algemene groepsprocessen (pesten wegens flaporen, bril dragen enzovoorts) en uitsluitingsprocessen met een cultuur-historische achtergrond (zoals vrouwen-, rassen en homodiscriminatie). Het is belangrijk om in het team te bespreken hoe men als school met zowel "eenvoudige groepsconflicten", als met structurele discriminatie zal omgaan.

In de bovenbouw en in het voortgezet onderwijs kunnen docenten kinderen helpen bij het ontwikkelen van hun mening en van onderlinge waardering. Bovenbouwleerlingen staan aan de start van hun puberteit en beginnen met een nieuwe belangstelling te kijken naar hoe anderen relaties en seksualiteit vormgeven. Zij beginnen meningen te ontwikkelen, maar moeten nog leren hoe deze respectvol te uiten.

In het voortgezet onderwijs begint ook de ontwikkeling van seksuele voorkeur te spelen. Toch kunnen of willen veel tieners tot circa hun zestiende nog niet hun gevoelens en ervaringen rond homoseksualiteit benoemen. In deze fase kunnen docenten de jongeren vaardigheden aanreiken die de jongeren ook bij hun homo- of lesbische eerste verliefdheden en identiteitsontwikkeling nodig hebben. Omdat deze komende periode voor veel jongeren verwarrend kan zijn, is het nuttig om hen te helpen hoe met deze onzekerheid om te gaan.

Specifieke aandacht voor homodiscriminatie

De meeste vormen van pesten en onveiligheid kunnen op een algemeen niveau worden aangepakt. De toepassing van regels en omgangsvormen moet dan wel divers zijn, dus inclusief de expliciete afwijzing van anti-homoseksuele uitingen. Dat kan het best door dit geregeld zichtbaar te maken. Tijdens bespreking van omgangsvormen en tijdens spontane leermomenten kan men ook vormen van anti-homoseksuele intimidatie noemen. Het vermijden van zulke voorbeelden is voor sommige leerlingen een bevestiging dat homoseksualiteit een uitzondering vormt op de veiligheidsregels. Zo blijken opgepakte "potenrammers" doorgaans hoogst verbaasd dat de politie het niet met hen eens is dat homoseksuelen het verdienen in elkaar geslagen te worden.

Als op uw school geregeld homoseksuelen worden gepest of uitgescholden, komt u er waarschijnlijk niet door u te beperken tot algemene maatregelen. Er zijn diverse mogelijkheden om homodiscriminatie specifiek aan te pakken, zonder dat deze veel extra tijd kosten. Deze liggen in de aanpak van pesten, aandacht binnen lessen, verkrijgbaarheid van informatie, het omgaan van conflicten en in de verbetering van leerlingenbegeleiding.

De aanpak van pesten

Pesten, van homoseksuele docenten en van scholieren, is de meest voorkomende vorm van homodiscriminatie. Voor de school is het van belang om na te gaan hoe men hiermee zal omgaan. Allereerst is het van belang om hierin consequent te zijn. Als men elkaar op school niet mag uitschelden voor "zwartje" of "jood", dan ook niet voor "homo", "flikker" of "mietje". Het komt vaak voor dat men niet reageert op homospecifiek schelden, maar wel op seksisme of racisme. Dit geeft jongeren echter de indruk dat het pesten van homo's niet zo ernstig is. Het beste is om

scheldwoorden die de persoonlijke integriteit of menselijke waardigheid in twijfel trekken volledig te verbieden. Dat kan eenzijdig door de schoolleiding, maar beter is om het in klassen en met participatie van de scholieren tot een dergelijke regel te komen.

Een specifiek aandachtspunt is het uitschelden en minachten van homoseksuele of lesbische docenten. Zo kunnen leerlingen onderling halffluid in de aanwezigheid van een homodocent spreken over "vuile homo's", "ibne"¹⁰ of in het voorbijlopen minachtend op de grond spugen. Voor de betreffende docent is het in zulke situaties lastig om een strategie te bepalen. Als zij rechtstreeks werden aangesproken of uitgescholden, zouden zij de betreffende leerlingen kunnen aanpakken wegens belediging. Als het ging om meer algemeen ordeverstoring of discriminerend gedrag, zou de docent wellicht een meer didactische benadering kunnen kiezen. De intimidatie is echter vaak indirect en verkapt, wat de keuze voor een adequate strategie moeilijk maakt. De betreffende leerlingen weten dat en kiezen soms bewust voor methoden die moeilijk aan te pakken zijn. Als de school dit soort incidenten laat lopen, ontstaat er langzamerhand een sfeer waarin homoseksuele docenten aangeschoten wild worden. De school zou moeten zoeken naar methoden om consequent om te gaan met deze situaties. Het is te gemakkelijk om te stellen dat "de leerlingen er niets mee bedoelen".

Aandacht voor homoseksualiteit binnen lessen

Docenten kunnen steun bieden bij de turbulente emotionele ontwikkeling van tieners. Dat kan enerzijds door voor hen open te staan en anderzijds door hen niet teveel lastig te vallen of al te persoonlijke ontboezemingen te ontlokken. Ondersteuning kan het best door veilige situaties te creëren waarin zij zich durven uitspreken. Als zij dit durven, kan men samen met hen bespreken hoe vervelend het voelt als je veroordeeld of afgewezen wordt. In groepen kan men idealiter komen tot eigen regels daaromtrent. Voorlichting of educatie kunnen een tweesnijdend zwaard vormen: door regels te stellen en door tot uitwisseling van meningen te komen.

Voor educatie bestaan diverse manieren: binnen seksuele vorming, specifieke voorlichting over homoseksualiteit of terloopse aandacht voor homoseksualiteit binnen de vakken. Seksuele vorming of de bespreking van leefwijzen is een goede invalshoek. Voor het basisonderwijs is er een lespakket "Leefvormen"¹¹, waarbij ook uitgebreide suggesties voor "spontane" bespreking binnen kringgesprekken. Het lespakket voor de basisvorming dat zich tot nu toe het meest heeft bewezen, is "Lang Leve de Liefde"¹². Voor het studiehuis is de cd-rom de "Safe Sex Files"¹³ uitermate geschikt. Hiermee kunnen jongeren ook zelfstandig werken zonder dat het de docent veel tijd kost. De video "Burger Inn"¹⁴ is in het VBO een goede aanvulling op "Lange Leve de Liefde". Als docenten zich specifiek willen laten bijscholen op het thema homoseksualiteit en islam, kan Stichting Yoesuf wellicht uitkomst bieden.

Verkrijgbaarheid van informatie in de mediatheek

In de vorige paragraaf hebben we een aantal producten genoemd, waarvan het nuttig is om ze in uw mediatheek op te nemen. Daarnaast is het van groot belang dat in uw mediatheek ondersteunende informatie voor homo- en lesbische scholieren aanwezig is. De beste middelen daarvoor zijn: het tijdschrift voor homojongeren *Expreszo* en een aantal boeken die homojongeren herkenning bieden, zoals het "Meidenboek" van Burgersdijk en Klusman (Schorer Boeken), de folders "Exclusief voor meiden" (COC Nederland) en "Jongens onder elkaar" (Schorerstichting). Eind 2002 verschijnt bij de Schorerstichting ook een boek over islamitische homojongeren. Op de website www.tolerantescholen.net/homo.htm vindt u de meest gestelde vragen van jongeren over homoseksualiteit en de antwoorden daarop. Op deze site vindt u ook veel suggesties voor docenten en voorlichters.

Een veilige sfeer en omgaan met conflicten

¹⁰ Arabisch scheldwoord voor iemand die zich anaal laat gebruiken

¹¹ "Leefvormen", Empowerment Lifestyle Services, 1999

¹² "Lang Leve de Liefde", Stichting Soa-bestrijding, 2001

¹³ "Safe Sex Files", Stichting Soa-bestrijding, 2001

¹⁴ "Burger Inn", Forum, 1999

Of docenten, leerlingen en managers op uw school tolerant omgaan met verschillen hangt af van de veiligheid van de school. Voor innovatieve docenten en managers is het belangrijk te onderzoeken hoe veilig de school reeds is. Het Transferpunt Jongeren, Veiligheid en Scholen bij het APS heeft hiervoor allerlei algemene instrumenten ontwikkeld. In aansluiting daarop maakte Empowerment Lifestyle Services een quiz¹⁵, waarmee u spelenderwijs de fase van veiligheid rond homoseksualiteit op uw school kunt meten. Daarnaast is een folder beschikbaar ter informatie voor docenten¹⁶. Voor de schoolleiding is het belangrijk om te zorgen dat de reglementen goed geformuleerd zijn. Bij het opstellen van zulke reglementen denkt men meestal aan vrouwendiscriminatie en racisme. Als homodiscriminatie niet specifiek genoemd wordt, kan het zijn dat men dit aspect uit het oog verliest. Als dat zo is, blijkt dat doorgaans pas op het moment dat er een conflict uitbreekt of als er gediscrimineerd wordt. Vaak kan men dan niet adequaat reageren, omdat de school niet heeft geanticipeerd op dergelijke situaties. Daarom is het verstandig om bij het opstellen van de reglementen even specifiek stil te staan bij de toepassing bij conflicten en discriminatie rond homoseksualiteit. Over het algemeen komt men dan tot de conclusie dat het wel aanbeveling verdient om homodiscriminatie specifiek te vermelden. Ook bij de invoering van protocollen is het vaak van belang om nadrukkelijk te vermelden dat deze reglementen ook gelden voor homodiscriminatie. Anders dan bij seksisme en racisme is het vaak nog niet vanzelfsprekend dat homodiscriminatie niet toegestaan is.

Conflicten rond homodocenten ontstaan vaak als scholieren hen intimideren. Docenten zijn kwetsbaar als zij zelf op dat moment niet stevig genoeg in hun schoenen staan om daar direct op te kunnen reageren. Het loopt vooral mis als de schoolleiding hen daarin niet adequaat ondersteunt. Conflicten kunnen escaleren als de schoolleiding haar lesbische of homodocenten anders behandelt dan heteroseksuele docenten wat betreft openlijkheid over hun persoonlijke leven. Het beste is om met lesbische en homodocenten op school eens een gesprek aan te gaan. Het gesprek kan gaan over hun wensen rond openlijkheid, over eventuele intimidatie door scholieren en over hoe om te gaan met klachten van ouders. Het is belangrijk zo'n gesprek af te ronden met afspraken die ook binnen de schoolleiding worden gedeeld, zodat het geen persoonlijke afspraak blijft. Op deze manier kunt u helpen voorkomen dat uw lesbische of homoleerkrachten afbranden. Zeker voor docenten die zelf nog niet zo stevig in hun schoenen staan, is het belangrijk dat de schoolleiding zelf initiatief neemt tot afspraken. Voor veel homo- en lesbische docenten is het moeilijk om toe te geven dat zij mogelijk kwetsbaar zijn of kunnen worden op dit punt.

Verbetering van de leerlingenbegeleiding

Veel leerlingenbegeleiders vragen welke problemen homo- en lesbische leerlingen hebben en hoe zij hen kunnen herkennen. Homo- en lesbische scholieren kunt u pas herkennen als zij u of anderen deelgenoot maken van hun gevoelens. Een lijst met specifieke aandachtspunten zou gebaseerd zijn op stereotyperingen en problemen, die op zich niets met een homoseksuele voorkeur te maken hoeven te hebben. Als u scholieren ziet die minder presteren of andere problemen hebben, is dat een aanleiding om eens met ze te praten. Daarbij kunt u een open oog hebben voor hun zorgen rond discriminatie en hun seksuele gevoelens.

Om homo- en lesbische leerlingen te kunnen ondersteunen, moeten zij zelf de eerste stap nemen om hun gevoelens als homoseksueel, biseksueel of lesbisch te benoemen. Vertrouwenspersonen kunnen zich zonodig laten bijscholen. De school zou zichtbaar moeten maken dat zij openstaat voor vragen. Dat kan men doen door een poster op te hangen of folders neer te leggen die duidelijk maken dat homoseksualiteit bespreekbaar is. Als men dergelijke signalen *niet* geeft, gaan tieners er voetstoots van uit dat men homoseksualiteit niet serieus zal nemen.

Naast signalen van openheid over homoseksualiteit, zullen docenten vragen en zinspelingen door leerlingen serieus moeten nemen.

Het is nuttig dat docenten zich afvragen hoe zij zelf staan ten opzichte van homoseksualiteit. Als men zelf moeite heeft met homoseksualiteit, zal het moeilijk zijn scholieren met zulke gevoelens te ondersteunen. Hierover kan men in een team afspraken maken. Overigens bevelen wij aan dit werk niet volledig "af te schuiven" op eventuele homo- of lesbische docenten op uw school. Hoewel het kan overkomen als een vorm van waardering, is het ook een extra belasting voor hen. Bovendien kan het ertoe leiden dat niet alleen de klus, maar ook de schoolverantwoordelijkheid voor homo- en lesbische scholieren te veel bij één persoon terechtkomt.

¹⁵ "School Homo Tolerantie Test", Empowerment Lifestyle Services, 2002

¹⁶ "Een Vrolijke School", Empowerment Lifestyle Services, 2002

Ondersteuningsadressen

Algemene Onderwijsbond (AOB), homo- en lesbische groep (Erwin Kunnen): 030-271 8153 (privé)
Homogroep Onderwijsbonden CNV: 079-320 2020
Empowerment Lifestyle Services: 0653 862 958; www.tolerantescholen.net [homoseksualiteit & onderwijs]
Expreszo; www.expreszo.nl [homojongerenblad]
Homodok/Lesbisch Archief: 020-606 0712; www.homodok-laa.nl [homo- en lesbisch archief]
Onderwijstelefoon (APS): 0800-1608; www.gay-and-school.nl [helpdesk onderwijs en veiligheid]
Schorerstichting: (020) 662 4206; www.schorer.nl [homoseksualiteit en gezondheid]
Yoesuf (Stichting): (030) 233 1750; www.yoesuf.nl [homoseksualiteit en islam]